

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Commentariorvm, Ac Dispvationvm, In Tertiam Partem Divi Thomae. Tomi Qvinqve

Qui Est Primvs De Sacramentis: In Qvo Ea Continentvr, Qvæ Post
Præfationem Indicantvr

Suárez, Francisco

[Köln], 1619

1 An sit institutum 14. Luna finiente, & 15. inchoante.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-93807](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-93807)

viatur. De solutione ad 2. inferius dicemus. In solutione ad quartum breuiter aduertatur, secundam solutionem esse veram & propriam: certum est enim sacramentum Baptismi prius tempore institutum esse, quam sacramentum Eucharistiae, quamuis preceptum Baptismi post Christi mortem datum fuerit, vt supra in proprio loco tractatum est.

DISPUTATIO XLI.

De tempore institutionis huius sacramenti.

Tertio a dignitate de Eucharistia.

Clemente P. Conc. Vien. Conc. Trid.

Idem.

Conc. Trid.

Multa possunt sub hoc titulo comprehendi, quorum resolutio ex materia de incarnatione facile constat, supposito vno principio fidei, scilicet Christum instituisse hoc sacramentum in nocte cenae, praequam pateretur, prout definitum est à Clemente V. cum Concilio Viennensi, in Clement. viii. de reliquiis, & veneratione Sanctorum, & à Concilio Trid. sess. 13. ca. 1. & 2. vbi dicit, hanc esse antiquorum Patrum traditionem: nam Matt. 26. Mar. 14. Lucae 22. dicitur, tunc Christum consecrasse panem & vinum, suisque discipulis tradidisse: & praeterea addidisse illa verba: Hoc facite in meam commemorationem. Per quae dedit Apostolis, & eorum in sacerdotio successores potestatem & mandatum illud conficiendi, & distribuendi fidelibus. Vnde aperte colligitur non fecisse illud opus, tanquam vinum ex alio miraculis, quod ipse solus in sua persona effecit: sed instituisse illud in sacramentum perpetuo in Ecclesia mansurum: constat etiam non instituisse illud antea, & tunc illo fuisse vltimum: sed illam fuisse primam institutionem, primumque vltimum huius sacramenti: non solum, quia nulla mentio talis institutionis ex Euangelio, vel ex alia traditione habetur: nam licet Ioan. 6. hoc sacramentum fuerit promissum, nunquam tamen ante cenam legitur exhibitum: sed etiam, quia ex modo narrationis, & verbis Euangelistarum satis constat factum illud fuisse nouum, & nunquam antea à Christo vltimum: constat ergo tunc primum factam esse institutionem: nam ibi fuit designata materia & forma huius sacramenti, & data potestas illud conficiendi verbis illis: Hoc facite in meam commemorationem, vt explicuit Conc. Trid. sess. 22. c. 2. vnde ex tunc etiam cepit habere vim promissio facta à Christo 10. 6. de effectu, & gratia per hoc sacramentum conferenda: illa enim ad tempus futurae institutionis referebatur: qua facta, cepit quali obligare, imo in institutione quodammodo includi: institutum enim est hoc sacramentum, vt memoriale passionis Christi, & signum efficax gratiae, verusque animarum cibus.

Ex hoc principio facile defini potest, quo anno, mense, & die institutum fuerit hoc sacramentum: constat enim institutum esse inchoato vltimo anno vitae Christi, qui (vt ego opinor) fuit trigessimus quartus, licet aliquorum probabilis opinio sit, fuisse trigessimum tertium: aliae enim opiniones non sunt probabiles. Deinde etiam constat factam esse institutionem, primo mense lunari, qui iuxta computationem Iudaeorum incipiebat in prima luna post æquinoctium vernale, qui est apud nos mensis, qui dicitur Martius, quamuis interdum partem aliquam etiam mensis Aprilis sub se complectatur. Denique constat etiam (vt existimo) sacramentum hoc institutum esse 14. Luna illius mensis: nam in illa, iuxta legem Moysis, cenandus erat agnus Paschalis: in qua cena, vt dixi, haec institutio facta est: quod enim Christus ritum illius legis obseruauerit, & eadem nocte, qua alij Iudaei cenauerit, latissime in proprio loco ostendi supra q. 46. Tria igitur solum possunt hoc loco designari. Primum, in qua parte temporis illi? decima quarta Lunae Christi cum Apostolis cenauerit, & hoc sacramentum instituerit. Secundum est, quo tempore cenae, seu quo ordine, respectu aliarum rerum,

Franc. Suarez Tom. 3.

quae in cena gesta sunt, atque adeo qua hora noctis institutum fuerit hoc sacramentum. Tertium est, quae fuerit ratio huius institutionis, id est, cur fuerit in illam noctem vltimae cenae referuata.

SECTIO I.

Vtrum Christus instituerit hoc sacramentum decima quarta Luna ad exitum tendente, & decima quinta inchoante.

Questio haec definita etiam est ex principio posito, quod Christus instituit hoc sacramentum eadem nocte, qua vltimam legalem cenam perfecit, adiuncto alio principio à nobis etiam posito supra citata q. 46. disp. 40. sect. 2. & 3. vbi ostendimus iuxta praescriptum legis veteris, Phasae fuisse comedendum in fine decimae quartae Lunae, & initio decimae quintae: atque eodem tempore fuisse à Christo Domino vltimam cenam peractam. Nihilominus tamen, quia post editionem praecedentis tomi noua quaedam controuersia inter doctos viros exorta est, quorum scripta, vel tunc euulgata non fuerant, vel ad manus nostras non peruenerant: ideo ea diligentius hoc loco inquirere & examinare decreui.

Consistit autem praecipua difficultas in expositione illorum verborum Exod. 12. Et seruabitis eum, (id est, agnum) vsque ad quartam decimam diem mensis huius immolabitur: cum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam: & difficultas est in illa particula, ad vesperam: an de priori, qua erat principium diei decimae quartae, vel de posteriori, qua finis erat eiusdem, sit intelligenda. Hebraei enim dies suos (praesertim in ordine ad suas festiuitates, vel solennitates) à vespera vsque ad vesperam computabant, iuxta illud Leui. 23. A vespera vsque ad vesperam celebrabitis sabbathum vestrum: ceterum ille decimus quartus, quamuis festiuitas non esset, tamen ob solemnem ritum Phasae erat celebris, ac venerabilis: ideoque eodem modo à vespera incipiebat, & in alia vespera finiebat: complectebatur ergo duas vespere: priorem, & posteriorem: & ideo ambiguum relinquitur, de qua earum intelligendum sit supra possum praescriptum. De hac ergo quaestione breue opusculum edidit sapientissimus Magister meus Luyffius Legionensis, quod de vtriusque agni typici, atque veri immolationis legitimo tempore inscriptum in quo demonstrasse se existimauit de priori, & non de posteriori vespera esse intelligendum: sententiamque tam constanter defendit, vt contrariam, quamquam communem & antiquam esse fateatur, ex vulgari errore ortam esse, initiumque & occasionem plurium aliorum errorum fuisse, affirmet. Hanc opinionem secutus est ex parte Petr. Lopez de Montoya, lib. annot. in sacrum Cano. Missae. Fundamenta sunt. Primum, quia error praedictus (vt ipsa ait) inde ortus est, quod vulgo diei vesperam, posteriorem diei partem esse omnes intelligunt: eo quod nostri dies noctu terminantur: est autem magnus error, inquit, de nocte consuetudine dies Hebraeorum computare: cum illi à vespera orientur, & subsequente mane clauderentur ante vesperam subsequentem: ab illa enim iam dies insequens incipiebat: ergo, cum agnus in vespera decimae quartae diei immolari praecipitur, ea mente immolandus erat: quia vespera non finem, sed initium diei significabat.

Secundum ac praecipuum argumentum conficit in hunc modum: quia eo tempore immolabatur ab Hebraeis paschalis agnus, quo primum in Aegypto fuit ab eisdem immolatus, sed tunc immolarunt illum ineunte decima quarta die: ergo illud fuit semper legitimum tempus illius celebritatis: consequentia est euidens, & maior certissima ex cap. 12. Exod. & ex fine illius praeccepti, & sacrificij introducti, in memoriam beneficii ea nocte suscepti, quando Angelus transiens percutiebat primogenitos Aegyptiorum: filios autem domus Hebraeorum transiiebat

Pp 3 propter

Luyff. Legionensis

propter signum sanguinis agni, quo domus Hebræorum erant intinctæ. Minor vero probatur primo ex Iosepho lib. 2. Antiquitatum, cap. 5. in verbo illo, appetente autem (vt ipse vertit, Græce enim ἐπιπείσθησιν) legitur) decimaquarta dies omnes ad iter accincti sacrificabant, & sanguine domos lustrarunt. Secundo ex Scriptura: nam Hebræi dicuntur egressi de Ægypto, quando egressi sunt de Ramesse Ægypti, iuxta illud Exod. 12. Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Socoth: sed de Ramesse egressi sunt nocte, sole occidente, in fine decimæ quartæ Lunæ, inchoante iam decimaquinta: ergo non potuerunt eadem nocte Phasæ celebrare: ergo celebraverunt illud antecedente nocte, in initio Lunæ decimæ quartæ. Minor probatur quoque ad singulas partes: nam quod Hebræi nocte egressi fuerint de Ægypto, expresse legitur Exod. 12. Nox illa est obseruabilis Domino, quando eduxit eos de terra Ægypti. Quod vero id fuerit in initio noctis, occidente sole, additur Deut. 16. Immolabis Phasæ vesperæ ad solis occasum, quando egressi es de Ægypto. Quod Phasæ (vt hic author existimat) non erat agnus paschalis, sed aliud sacrificium ex ovis, & de bobus, vt ibidem dicitur, & ex Num. 28. colligitur. Quod vero illa nox egressionis de Ægypto fuerit finis decimæ quartæ Lunæ, & initium decimæ quintæ, constat aperte ex Num. 35. Profecti sunt de Ramesse mense primo, quinta decima die mensis primi. Vnde dici non potest, Hebræos fuisse egressos post occasum solis finito iam die decimo quinto: alias non essent egressi die decimo quinto, sed decimo sexto: ergo necesse est dicere fuisse egressos occidente sole, in initio diei decimæ quintæ. Atq; hinc necessario concluditur prior consequentia, scilicet non celebrasse eadē nocte Phasæ: quia Phasæ comederunt nocte, post occasum solis, in propriis domibus, ex quibus iussi sunt non egredi tota illa nocte, in cuius medio Angelus pertransiit, interficiens primogenitos Ægyptiorum, vt refertur Exod. 12. Vnde tandem patet vltima consequentia, necessarium scilicet fuisse, vt nocte proximæ antecedente, quæ fuit initium decimæ quartæ diei, agnum cœnauerint: atq; ita vnum fere naturalem diem, inter noctem cœnæ agni, & egressionis ex Ægypto, intercessisse. Quod etiam videtur aperte scripsisse Moyses Num. 35. Profecti de Ramesse in mense primo in quinta decima die mensis primi, altera die à Phasæ, filij Israel in manu excelsa, videntibus cunctis Ægyptiis, & sepelientibus primogenitos, quos percussit Dominus: nam & in diis eorum exercuerat vltionem. Et quanquam Scriptura non tam aperte id diceret, res ipsa, quæ gestæ leguntur ab usu agni, vsq; ad egressionem de Ægypto, illud tempus, vt minimū, requirunt. Nam post cœnatum agnum tota illa nocte vsq; ad ortum diei intra domos suas perstiterunt, iuxta illud Exo. 12. Nullus vestrū egrediatur ostium domus suæ vsq; mane. Postea vero (hortantibus Ægyptiis) post lucis ortum cœperunt omnes Hebræi ex omnibus vicis, in quibus habitabant, congregari in Ramesse, vt inde simul exirent. Nam, vt dicitur Exo. 12. Profecti sunt de Ramesse sexcenta fere milia pedum virorū absq; paruulis, & mulieribus: sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis: oves, & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis. Tanta autē multitudo non poterat prius simul ibi habitare: ergo necesse fuit ibi denuo congregari: ergo, vt minimū, necessarius fuit dies integer, vt posset in eum locum conuenire. Adde etiam possumus (quod Exo. 12. legitur) filios Israel petisse ab Ægyptiis vasa argentea, & aurea, vestemq; plurimā, &c. Quod non potuit nocturno tempore, & post mediam noctem fieri factum est ergo diurno tempore inter duas noctes immolationis & egressionis.

Tertium argumentum sumit ex facto Christi Domini, cuius occasione quætionem hanc in præsentem tractamus: nam Christus celebravit vltimam cœnam legalem legitimo tempore à lege præscripto,

quando totus populus agnum comedeat. sed Christus cœnauit cum discipulis in priori vespera decimæ quartæ inchoantis Lunæ: ergo illud erat legitimum tempus celebrandi Phasæ. Maiorem nunc supponimus, quia certissimam esse existimamus, vt superiori tomo diximus: in noxam vero probat, quia Christus crucifixus est proximo die artificiali, seu proxima luce, post noctem Cœnæ, vt ex Evangelio constat: nõ fuit autem crucifixus decimaquinta die: quia erat festiua, & solemnis, in qua Hebræis non licebat iudicia exercere: ergo fuit crucifixus decimaquarta currente, quæ erat Parasceue Pasche, vt dicitur Ioann. 19. cœnauerat ergo eadem decimaquarta Luna inchoante. Atq; hoc modo melius respondet figuratum figuræ: quia nimirum eadem die decimaquarta, quamuis non eadem hora, qua immolabatur agnus, crucifixus est Christus. Vnde tandem iuxta hanc sententiam conscribitur, typicum Eucharistiæ sacrificium eadem decimaquarta Luna inchoante ad vesperam institutum, atq; oblatum esse: quia eadem nocte, paulo post Cœnam legalem, sacrosanctum Eucharistiæ mysterium peractum est.

Hæc sententia, quamuis ingeniose quidem, & magna probabilitatis specie confirmata, non minus mihi displicet, & falsa esse videtur, quam in precedente tomo visa fuit: atque idem iudicium fuit Patris Francisci Ribera in opere de Templo, & his, quæ Fran. Ric. ad ipsum pertinent, li. 5. ca. 3. Sebastianus etiam Episcopus Oxoniensis explicans hanc eandem D. Thom. Quætionem, art. 5. & seq. q. de Azymo, num. 20. contrariam sententiam, tanquam certam sine disputatione, quamuis non sine sufficienti probatione, affirmat. Dicendum est ergo, Christum Dominum vltimam Cœnam legalem peregrisse in posteriori vespera decimæ quartæ diei, quæ erat illius finis, & initium decimæ quintæ: tempore nimirum à lege præscripto, & tunc etiam Eucharistiæ mysterium institutum esse. Hanc sententiam probauit in citato loco, sacra Scriptura, & veterum autoritate: & in summa fere nihil addendum occurrit: sed oportet illam eadem amplius explicare, roborare, & defendere. Prima ergo probatio, quæ ex Scriptura sumitur, & mea sententia euadens est: fundatur in hoc, quod lex Exod. 12. Leuit. 2. Num. 28. solum septem dies azymorum obseruare præcipiebat, qui ab eadem vespera, in qua agnus comedeatur, incipiunt, & in vltima vespera vigesimæ primæ diei eiusdem mensis finiebantur. Vnde necessario concluditur, vesperam, in qua incipiebat dies azymorum, fuisse finem decimæ quartæ Lunæ, & initium decimæ quintæ: quia ab illo die vsq; ad vigesimum primum inclusive septem numerantur dies: sed esus agni & azymi dies simul incipiebant: ergo agnus comedeatur eadem vespera, quæ erat initium decimæ quintæ Lunæ, & finis decimæ quartæ.

Ad hanc rationem respondet latè Aloyfius: & in Summa negat, dies azymorum propriè dictos incipisse simul cum esu agni, sed post diem in prima vespera sequentis diei: nam initio decimæ quartæ Lunæ, quando comedeatur agnus, prohibebatur fermentum solum in ipsa cœna legali agni: non tamen in reliquo tempore illius diei decimæ quartæ, in quò non erat prohibitum adhibere fermentum panem ad alias communes epulas: & ideo dies illa decimaquarta non erat simpliciter dies azymorum, sed tantum secundum quid, scilicet, quoad sacramentalem actum Cœnæ legalis: septem autem dies azymorum, qui in scriptura numerantur, intelliguntur de azymis simpliciter: in quibus, quoad omnem cibum, fermentum erat prohibitum. Vnde, si in communi loquamur de diebus azymorum, siue simpliciter, siue secundum quid, non veretur hic author concedere fuisse octo: putatq; esse sententiam Iosephi libro 2. Antiquit. cap. 5. Hanc vero azymorum distinctionem, & sacra Scriptura interpretanda rationem merito

Exod. 12.

Num. 35.

Num. 35.

merito improbat Petrus Montoya: dicitq; se scriptas multas rationes suas ad prædictum Aloythum, illisq; adeo ipsum permouisse, vt ei referisset, illam expositionem dierum azymorum sibi iam displicere: aliaq; fuisse traditum in secunda eiusdem libri editione, quam morte præuentus perficere non potuit. Prima ratio est: quia dies ille, in quo immolabatur agnus, simpliciter vocatur in Scriptura primus dies azymorum: ergo simpliciter erat dies azymus: ita vt in eo esset omnino prohibitum fermentum: antecedens est expressum Marci 14. Erat autē Pascha & azyma post biduum: incipiebant ergo simul Pascha & azyma simpliciter dictum: & expressis infra: Primo die azymorum, quando Pascha immolabant. Idē fere Marth. 26. & Lucæ 22.

Videri autem possunt hæc Euangeliorum testimonia non conuincere, quia in eis primus dies azymorum vocatur ipsa decima quarta Luna: nam eo die venerunt discipuli ad Christum interrogantes, Vbi vis, paremus tibi comedere Pascha? ergo nõdum inceperant dies simpliciter azymi: ergo necesse est, vt tibi dies azymorum latius sumantur. Sed in primis hoc argumentum fortius vrgeri potest in contrariam sententiam: nam si agnus immolaretur in initio Lunæ decimæ quartæ, necesse est, illa verba, Vbi vis, paremus tibi comedere Pascha: dicta esse ab Apostolis decimæ tertie ante meridiem, vel circum circa: nam saltem illud tempus necessarium erat ad parandum omnia necessaria ad cœnam agni sequente vespera futuram, & ita iuxta hanc opinionem dies decimæ tertie Luna vocaretur prima dies azymorum: & ita etiam in aliquo sensu essent nouem dies azymorum: vtrumque autem inauditum est. Deinde omnia quorundam Græcorum expositione, dicentium: primum diem azymorum ibi significare decimam quintam Lunam, nondum presentem, sed proximam in antem: concedo, decimam quartam Lunam ibi appellari primum diem azymorum: hoc autem nihil obstat argumento factò: quia omnino certum est, illam diem, de qua Euangelista loquitur iuxta hanc expositionem non vocari diem azymorum propter aliquem vsum panis azymi, qui vel in priori vespera eiusdem diei præcessisset, vel in toto illo die obseruandus esset: sed solum, quia in fine illius diei naturalis inchoandus erat azymorum usus: quia tunc eo die, quo accesserunt discipuli ad Christum, nondum erat eius paschalis agnus, ante cuius esum non incipiebant panes azymi, nec simpliciter, nec secundum quid. Quomodo dicitur ergo exponatur ille primus dies azymorum: talis appellatur per respectum ad azyma simpliciter, quod in initio decimæ quintæ Lunæ incipiebat: & ita iuxta legalem, seu ceremonialem dierum computationem, decimam quintam Lunam vocatur semper primus dies azymorum in veteri testamento Exod. 12. Leuit. 23. Num. 28. iuxta naturalem vero dierum cursum, totum à parte denominando, decima quarta Luna dicitur interdum prima dies azymorum in Euangelio, vt etiã annotauimus præcedente tomo, disput. 40. sect. 2. vbi in eodem sensu explicuit supra citatum locum Iosephi de octo diebus azymorum, vt scilicet de naturalibus, non de legalibus intelligatur: ita tamen vt omnes dicantur azymi simpliciter per respectum ad eandem obseruantiam & prohibitionem fermenti: nam reuera hæc appellatio dierum azymorum magis in priuatione, & prohibitione fermenti, quam in positivo vsum panis azymi consistebat, vt ex Deut. 16. in loco citato præcedentis tomi annotauimus. Et confirmari hoc potest ex illis verbis Lucæ 22. Appropinquabat eorum dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Vbi certum est sermonem esse de die decimo quinto, & ideo de illo non dicit Euangelista, erat autē, sed, appropinquabat autē: neque eum tantum vocat diem azymorum, sed diem festum azymorum: quia non omnes dies azymorum erant festiui, sed solum primus & septimus ex his diebus, qui

erant azymi simpliciter, vt est evidens in Scriptura: certum est autem, Lucam non loqui de die septimo: loquitur ergo de primo simpliciter azymo, & tamen illum dicit, appellatum esse Pascha, quia nimirum in initio eius occidebatur pascha, id est, agnus: sic enim ea voce vtuntur Euangelista, & ipsemet Lucas paulo inferius.

Atq; hinc satis probata relinquitur consequentia primi argumenti: tum quia ille dies non solum dicitur in Scriptura dies azymorum, sed etiam dies festus azymorum: quod non conuenit, nisi primo dierum inter azymos simpliciter: nam ille author, qui finxit, fuisse alium priorem diem azymorum secundum quid, fatetur illum non fuisse diem festum: tum etiã quia in Scriptura nullum est vestigium illius distinctionis azymorum, secundum quid, & simpliciter: sed vbicumque de diebus azymorum loquitur, intelligit illos dies, in quibus erat prohibitum fermentum: tum denique quia Exod. 12. satis aperte dicitur, à primo die fuisse prohibitum fermentum. Septem, inquit diebus azyma comedetis, in die primo non erit fermentum in domibus vestris, vsque ad diem septimum, & c.

Secundum argumentum sumitur ex traditione, ex qua constat, ab ea vespera, in qua præcipiebatur comedi agnus, fuisse simpliciter prohibitum fermentum, etiam in communi prandio & vsum. Propterea enim Ecclesia latina verius & certius existimat, Christum Dominum consecrasse in pane azymo: quia consecrauit in eo tempore, quo erat prohibitus fermentum: hoc autē non aliunde colligit, nisi quia consecrauit decima quarta Luna ad vesperam, post inchoatam, vel etiam consummatam cœnam agni: ergo ab illa vespera erat simpliciter prohibitum fermentum, vsq; ad vigesimam primam diem. Et declaratur vis argumenti, nam, iuxta priorem sententiam, post cœnam agni finitam, licebat vti fermentato in cœna vsum, sicut in quolibet alio communi prandio illius diei: Christus autem (vt infra ostendimus) consecrauit Eucharistiã post finitam cœnam legalem in vsum cœna, vel proxime ante illam: ergo, si iam tunc licebat vti fermentato, verisimilius est, Christum in fermentato pane consecrasse, vel saltem nullo sufficiente fundamento, sed ad summum probabili cõiectura, potuit Latina Ecclesia credere consecrasse in azymo. Adde vltèrius non solum hunc fuisse semper sensum Ecclesiæ Latinæ, sed etiã Græcæ: nam propterea Græci existimant, Christum in fermentato consecrasse: quia crederunt Christum vno die anticipasse legitimum tempus legalis cœnæ, in quo nondum erat prohibitum fermentum. Neq; enim ipsi negarunt Christum & Apostolos in cœna legali vsos fuisse pane azymo: illa enim ceremonia erat lege præscripta, & necessaria ad illud sacrificium peragendum: nec vlla fuit Christo occasio, illam prætermittendi. tamē, quia Græci putant post illam cœnam licuisse ad fermentum redire, ideo existimant, Christum in fermentato consecrasse: atq; ita contraria opinio dat Græcis quidquid ipsi desiderant ad suam opinionem: & dicitur ab eis in eo, in quo ipsi cum Latina Ecclesia conueniunt: scilicet iuxta præscriptum legis non licuisse post cœnam agni redire ad fermentum, Christo autem id licuisse (addunt Græci) quia anticipauit tempus à lege præscriptum, in quo nondum obligabat prohibitio fermenti. Denique addo, non solum ex Latinorum, & Græcorum, sed etiam ex traditione Hebræorum constare: simul cum azymis agni Paschalis incepisse prohibitionem totius fermenti in domibus Iudæorum: atque ideo nullum esse diem azymum secundum quid absque azymo simpliciter: antecedens patet ex traditione Hebræorum, quam ex principio libri Thalmudici, qui Pesachim, id est, Pascharum, inscribitur, refert Iansenius ca. 144. Concordiã: aiunt enim Hebræos ea nocte, qua agnum cœnabant, solitos fuisse inquirere fermentum ad lumen lucernæ: eo quod

existimarent, è donibus suis esse eiciendum tanquam sibi prohibitum ab eo tempore: & eadem traditio potest sumi ex Iosepho, loco statim citando. Tertio tandem in huius veritatis confirmationem expendere, ac ponderare possumus verba Exod. 12. vbi primum precipitur sacrificiù agni cum omnibus ceremoniis ad illud pertinentibus, deinde precipitur obseruatio festi azymorum per septem dies integros, à quartadecima die ad vespèram, vsque ad vigesimam primam ad vespèram. In quo confidero, eodem modo dici agnum fuisse immolandum decimaquarta die ad vespèram, & azyma fuisse inchoandù decimaquarta die ad vespèram: vbi euidenter est sermo de azyma simpliciter: quia est sermo de azyma septem diebus integris seruando: ergo verba illa, quartadecima die ad vespèram, eodem modo sunt in vtroque loco intelligenda: gratis & sine vilo fundamento in vno loco de priori, in altero de posteriori vespèra intelligeretur: ergo simul in eadem vespèra comedebatur agnus, & incipiebat prohibitio fermenti, & azyma simpliciter.

Atq; ex hoc eodem testimonio euidenter, vt existimo, refelluntur duæ alie euasiones rationis factæ, quæ ex illo opusculo Petri Montoya sumi possunt. Primo enim responderet, concedi posse, obseruatos esse à Iudæis octo dies azymorum integros & legales: tamen diuersis rationibus & præceptis. Primus eorum erat decimaquarta Luna, à prima vespèra vsque ad finem diei, in quo comedebantur azymi panes propter esum agni in memoriam transitus Angeli percutientis: alij vero septem propter specialem solemnitatem azymorum, quæ incipiebat proxime post decimaquartam Lunam, in principio decimaquintæ: in memoriam egressionis de Aegypto, & azymorum panum, quos eodem die in Sochor comederunt. Et de hac tantum posteriori solemnitate loqui Scripturam veterem, vbi cunctiq; numerat tantum septem dies azymorum, & eorum primum vocat celeberrimum, atq; sanctissimum: quem semper dicit incipere decimaquinta die, quæ fuit dies egressionis de Aegypto, vt constat Exo. 12. & 13. Leui. 13. Deu. 16. Nu. 28. quibus etiã locis fit mentio decimaquartæ diei, tanquam diuersæ solemnitatis, & obseruationis azymorum, vt patet ex illis verbis Num. Mensè primo, 14. die ad vespèram Phasè Domini est, & quinta decima die, solemnitas azymorum: & ex illis Exod. 12. Primo mensè, decimaquarta die mensis ad vespèram comedetis azyma, vsq; ad diem vigesimam primam eiusdem mensis, ad vespèram. Sed hæc responsio, vt ipsèmet eius author videre visus est, magnam vim infert Scripturis, vt patet: primo ex eisde verbis proxime ab eodem adductis, Primo mensè, &c. post quæ statim subdit Scriptura, Septem diebus fermentum non inuenietur in domibus vestris: ergo aperte declarat Scriptura ab illa vespèra decimaquartæ Lunæ, vsque ad illam vespèram vigesimæ primæ, quo tempore immediatè ante præceperat comedi azyma, tantum numerari septem dies: & tamen in illa numeratione etiã concluditur, azyma comedendù cum agno Paschali: nam illud erat edendum decimaquarta Luna ad vespèram. Atque hinc conficitur secundum argumentum supra indicatum: nam sicut agnus, ita & panis azymus, precipitur manducari decimaquarta Luna, ad vespèram: ergo vtroque eadem vespèra accipienda est: propter argumentum supra factum: ergo vel illa est secunda vespèra (quod intendimus) & sic impossibile est numerari octo dies azymorum, vt per se constat: vel est prima vespèra, & tunc sequitur, verba etiam illa, vsque ad vigesimam primam eiusdem mensis ad vespèram, intelligenda esse de prima vespèra vigesimæ primæ diei: quia est idem locutionis modus, & eadem ratio significandi per vespèram initium diei: & quia alias erit voluntaria interpretatio, & æquiuocatio. Atque hoc etiam modo, tantum numerabuntur septem dies azymorum: quamquã ille modus Scri-

pturis etiam repugnet, vt statim ostendam. Tertio obstat huic euasioni, quod sine fundamento Scripturæ affirmat, toto die decimaquartæ Lunæ fuisse prohibitum fermentum, supponendo agnum fuisse immolatum in initio illius diei: & adhuc superesse septem integros dies azymorum, à principio decimaquintæ Lunæ inchoandos: quod acute & considerate perpexit Aloysius: & ideo illam suam distinctionem confinxit. Antecedens patet: nam Exod. 12. vbi latius describitur, & precipitur sacrificium agni decimaquarta Luna ad vespèram, precipitur quidem vsus azymorum in illa cæna: de reliquo vero tempore illius diei nulla fit mentio, nullaque prohibitio fermenti, donec inferius septem dies azymorum precipiuntur: vbi statim subditur: In die primo non erit fermentum in domibus vestris, vsq; ad septimum: & inferius additur, Septem diebus fermentum non inuenietur in domibus vestris: & similiter dicitur Leuit. 23. & Num. 28. octauæ autem diei nulli fit mentio. Quarto tandem, nunquã in Scriptura sacra decimaquarta Luna vocatur primus dies azymorum, e ratione & modo, quo hæc locutio loquitur: nam, in testamento veteri, primus dies azymorum semper significat diem decimaquintæ Lunæ festiuam, atq; solemnem, vt manifeste patet ex citatis locis. At vero in Euangelio, quamuis interdum dies decimaquartæ Lunæ dicatur dies azymorum: non tamen, quia ab initio eius diei comeditur azyma: sed quia in fine illius erat comedendum, vt patet aperte ex supra dictis: nam quando discipuli dicuntur accessisse ad Christum primo die azymorum interrogantes, Vbi vis, paremus tibi comedere Pascha? non cum incepit vltimam azyma, quia nondum aduenerat tempus comedendi agnum. Vnde iuxta hanc etiam sententiam dicendum est: illam fuisse decimaquintam Lunam currentem: eamq; vocari ab Euangelistis primam azymorum: sicq; aliquo sensu numerari posse nouem dies azymorum: quæ plane sunt absurda in Scriptura. Neq; illa, quæ hic author in huius responsionis persuasionem ex sacra Scriptura adducit, difficultatem habent: fatemur enim celebritatem Phasæ, & solemnitatem azymorum esse diuersas, in præceptis, in actionibus, in finibus seu rationibus earum & aliquo modo in temporibus, nõ ita vt inter vnã, & alteram tempus aliquod interponeretur, sed quod tempus Phasæ, quoad immolationem agni inciperet ad vespèram diei, vergente iam sole ad occasum, & statim post solis occasum, oriente iam Luna decimaquinta, & agnus ederetur, & simul inciperet azymorum solemnitas, quæ omnia in præcedente loco superioris tomilate tractata & demonstrata sunt.

Alteræ responsio prædicti authoris est, dies azymorum omnino esse tantum septem, eosq; numerari incipere à prima vespèra Luna decimaquartæ: finiri vero in prima vespèra Luna vigesimæ primæ: & consequenter quod Scriptura dicit, septem dies azymorum obseruandos fuisse vsque ad vigesimam primam diem ad vespèram, intelligendum esse exclusiue, & de prima vespèra vigesimæ primæ diei, vt idem sit, inquit, vsque ad vespèram diei vigesimæ primæ, & vsque ad initium vigesimæ primæ diei, iuxta Hæbreorum computationem. Sed hæc interpretatio, & diuina Scripturæ, & toti antiquitati repugnat.

Primo enim constat ex diuina Scriptura primum diem azymorum non fuisse decimaquartam Lunam, sed decimaquintam, primum (inquam) diem azymorum intrinsece ac legaliter (vt sic dicam) quod ideo assero, quia, vt iam dixi, decimaquarta Luna vocatur in Euangelio primus dies azymorum magis secundum naturalem ordinem dierum, quam legalem, & solum quasi extrinsece: eo quod in fine illius diei inciperet azyma, non vero quasi intrinsece, quia in toto illo die secundum computationem legalem, obseruatio azymorum, & abstinencia à fermentato obligaret. Hoc autem, ex nouo testamento, iam supra

pra ostensum est: ex veteri autem testamento patet primo ex Leuit. 23. Mense primo quarta decima die ad vesperā Pasche Dñi est, & quinta decima die mensis huius solennitas azymorum Domini est. incipiebat ergo solennitas azymorum in die decimo quinto: ille ergo erat primus azymorum: atq; idem dicitur Nu. 28.

Secundo, dies primus azymorum dicitur sollemnis & festiuus, in quo nullum seruuile opus agere licebat: eisdem locis, & Exo. 12. sed dies decimus quartus non erat festiuus, neque in eo necessario vacandum erat à seruilibus operibus, vt omnes Doctores antiqui, & moderni docent, exponentes verba illa Ioan. 13. Ante diem festū Pasche: nam ille dies festus erat decimus quintus, in quo mortuus est Christus: & dies qui illum præcessit, sine dubio nō erat festiuus, quia in tota illa celebritate Paschali tantum duo erant dies festiui: quorum vnus erat dies decimus quintus, & alter vltimus azymorum, vt patet aperte Leuit. 23. verbi paulo ante citatis, & alius etiam locis sepe notatis. Vnde nullibi legitur prohibitio operum seruiliū in die Lunæ decimæ quartæ: & ideo Mar. 14. legimus eo die dixisse Christum discipulis, Ite in ciuitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulās, sequimini eum, &c. vsq; ad illud: Illic parate nobis: non ergo erat illo die prohibita opera seruilia: ergo non erat ille dies festus, quia sine vacatione ab opere seruili nō est dies festus, vt per se constat: & in specie notauit Iosephus 3. Antiquitatum, cap. 10. atq; in hoc conueniunt omnes auctores infra citadi: ergo sub hac voce, primus dies azymorum, nunquam intelligitur in testamento veteri Luna decima quarta: ergo initium azymorum nullo modo sumi potest à prima vespera Lunæ decimæ quartæ.

Tercio hinc plane sequitur: diem vigesimam primam non posse excludi à numero septem dierum azymorum, sed illam fuisse vltimam æque festiuam & celebrem ac primam: quia si dies decima quarta est prima, non possunt ab ea numerari septem dies, nisi includatur tota dies vigesimam primam, vsque ad vltimam eius vesperam.

Ad has vero obiectiones respondent, diem decimum quintum non vocari in lege veteri primum azymorum, sed primum solennitatis azymorum: atque ita esse primum, non simpliciter in ordine azymorum dierum, sed solum quoad solennitatem & festiuitatem. diem vero septimum vtrāq; ratione vltimum esse: vocari autem septimum non in ordine ad priorem diem festum, sed in ordine ad primum diem azymorum simpliciter. Sed in his omnibus (quæ reuera omnibus expofitoribus contraria sunt) magna vis infertur Scripturæ: nam Exo. 12. sic scribitur, Septem diebus azyma comedetis, in die primo non erit fermentum in domib. vestris: vbi sine dubio dies primus absolute dicitur in ordine dierū azymorum: quia eorum tantum facta erat mentio, & non alicuius festiuitatis: & tamen de hac festiuitate proxime subiungitur, Dies prima erit sancta atq; sollemnis: in quibus verbis nō aliter sumitur dies prima, quam in precedentibus: tum quia est quedam velut repetitio eiusdem diei, & sanctificatio illius: tum etiam quia eodem modo dicitur statim dies septima, eadem; quæ in priori dierum numero septima erat: tum præterea, quia magna fuisset æquiuocatio: tum deniq; quia in illis verbis non potest vocari dies prima, ratione solennitatis & festiuitatis: quia nondū hoc statutum fuerat, sed illis eisdem verbis præcipiebatur: esset enim ineptissimus sensus, si ita diceretur: prima dies festiua erit vobis sancta & sollemnis: est ergo sensus: prima dies azymorum erit vobis sancta, atq; sollemnis: & dies septima similiter azymorū eadem festiuitate venerabilis. Id quod euidentius constat ex verbis Num. 28. Septem diebus vescentur azymis: quarum [vsq; prædictarum septem dierum] prima venerabilis & sancta erit: omne opus seruile non facietis in ea: ergo eadem, quæ erat prima inter

septem dies, erat festiua & sollemnis. Idem colligitur ex Leuit. 23. Ex quibus locis aliud conficio argumentū: nam ex prædicta interpretatione sequitur à primo die festo azymorum, vsque ad secundum diem festiuum, qui erat vltimus azymorum, tantum sex dies numerari: consequens est omnino falsum, tum quia generaliter, quando cuncti Iudæi solennitatem aliquam septem diebus celebrabant, primus & vltimus totius solennitatis erant festiui, vt patet de Scenopegia Leuit. 23. & Nu. 28. Eodem autem modo loquitur Scriptura de azymorum solennitate: tum etiam quia Leuit. 23. & lacius Num. 28. præcipiuntur varia sacrificia diebus azymorum perhicienda: & postea subiungitur, Ita facietis per singulos dies septem dierum: at vero certissimum est in die decimæ quartæ Lunæ, quando offerebatur agnus, nullum aliud sacrificium fuisse offerendum ad solennitatem azymorum pertinens, vt constat Exo. 12. & aliis supra citatis locis: ergo illa sacrificia incipiebant offerri in decimo quinto die, quæ propterea nondum comederant Iudæi, quando mortem Christi procurabant: & ideo de illis dixit Ioan. c. 19. Non introierunt prætorium, vt non contra minarentur, sed vt mädicaret Pascha. Igitur si illa sacrificia septem diebus erant offerenda, oportet, vt à decimo quinto die festiuo vsq; ad vltimum, septem dies integri numerentur: atq; adeo, vt totus vigesimus primus includatur.

Aliud præterea argumentum ex eisdem locis desumi potest: nam ex prædicta interpretatione sequitur, manipulum primitiarum fuisse offerendum tertia die azymorum: qui Leuit. 23. & Deut. 16. præcipitur offerri altero die à primo festo azymorum: si ergo ille primus dies festus nō erat primus azymorum simpliciter, sed secundus, sequitur, diem oblationis manipuli primitiarum fuisse tertium: consequens est plane falsum, vt constat tum ex omnium sententia, tum ex celebratione festi Pentecostes, quod post quinquaginta dies numerandos à die, in quo offerebatur manipulus, celebrabatur: constat aut ex die aduentus Spiritus S. necessarium esse eos dies numerare à secundo die azymorum, vt latius tractaui superiori tom. disp. 45. sect. 1. tum deniq; quia id expresse affirmat Ioseph. l. 3. Antiqui. c. 10. Ex quo loco tota doctrina à nobis tradita manifeste confirmari potest. Secunda (inquit) azymorum die, quæ est mensis huius decimæ sexta, frugibus demensis, & hætenus intactis incipiunt frui: æquumq; rati, Deum huius vbertatis auctorem per gratitudinē honorari, hordei primitias offerunt in hunc modum, spicaru manipulum igni torrent, &c. Ecce vbi manipulu dicit offerri secunda die azymorū, item eam diem fuisse dicit, decimæ sextam mensis, q̄ non potuit vocare secundam azymorum in ordine festiuitatū: quia non erat festiua: ergo in ordine azymorū simpliciter: atq; ita in eodem sensu paulo antea quintam decimam diem vocauerat, azymorum festiuitatis primam, vbi festiuitatem azymorum, vocat, non tantum dies prohibitos à seruilibus operibus, sed absolute totum ritum azymorum: de quo subdit, Nam hoc festum priori (i. sacrificio agni Paschalis) cōtinenter succedit, duratq; dies septem, per quos panib. non fermentatis vescuntur, & per singulos dies tauri iugulatur duo, &c. Ex quibus verbis etiam confirmatur secunda ratio contra hanc expositionem facta: nam ex illis constat, septem dies azymorum per se numerari: in quibus omnib. propria sacrificia offerebatur, distincta ab agno Paschali. Satis ergo ex his omnibus constant omnia, quæ in hoc primo ec præcipuo fundamento nostræ sententiæ assumplimus: scil. solum esse septem dies azymorum, numerariq; à prima vespera Lunæ decimæ quintæ, & simul cum esu agni Paschalis incipisse: vnde sic consequens, tempus immolandi agnum fuisse posteriorem vesperam decimæ quintæ Lunæ, quæ proxime coniungebatur cum initio decimæ quintæ.

Secundo principaliter probatur nostra sententia

EX

ex verbis ipsiusmet legis, adiunctis his, quæ antecedunt, & sequuntur in 12. cap. Exo. Non enim (vt contraria opinio obiiciebat) antiqua hæc, & recepta doctrina fundatur in aliquo vulgari errore, aut circa significationem huius vocis (vespera) aut circa modum computandi dies Hebræorum. Admittimus enim dies Hebræorum, saltem ceremoniales (quod præsentis instituto satis est) incipere à vespera usque ad vesperam: & consequenter in quolibet die duas vespervas, priorem & posteriorem numerari posse, quamquam non omnino eiusdem rationis: Hebræi enim (vt citato loco præcedentis toni dixi) duas vespervas diei naturalis numerant. Vna, quæ est pomeridiana, maxime à tertia vel quarta hora post meridiem usque ad occasum solis: & hæc erat proprie posterior vespera, & finis diei ceremonialis. Alia vespera dici potest nocturna, ab occasu solis usque ad perfectas tenebras, in crepusculo scilicet noctis: & hæc erat proprie initium sequentis feræ, seu festiuitatis: & proprie non pertinebat ad præcedentem, nisi ratione cursus naturalis eiusdem diei. Quamuis igitur hæc omnia vera sint, nihil obstat, quo minus verba illa huius legis, (Immolabitque hoc diem vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam) intelligenda sint de posteriori vespera decimæ quartæ Lunæ. Primo quidem, quia ibi iuxta veriorum interpretationem sermo est de vespera pomeridiana ante occasum solis, aut saltem illa præcipue includitur: nam est sermo de immolatione agni, quæ cœnam antecedebar: & hæc ante solis occasum, vt ex Iosepho & aliis ostendi citato loco: ergo illa vespera necessario esse debet finis decimæ quartæ diei: nam alia similis vespera, quæ immediate antecesserat, erat pars decimæ tertie diei, non autem decimæ quartæ: quia nondum omnino inceperat: incipiebant enim festiuitates seu sabbatha ab occasu solis, vt ex Euangelio & sepultura Christi satis colligitur.

Dices, hinc sequitur, cœnam agni non solitam fieri decimæ quartæ Lunæ sed decimæ quintæ: quia fiebat post occasum solis, iuxta illud, Et edent carnes nocte illa affas igne. Respondetur, secundum computationem ceremoniale dierum ita esse: imo hoc satis aperte in ipsa lege continetur; nã de immolatione dicitur, debere fieri decimæ quartæ die ad vesperam: de cœna vero solum dicitur debere fieri nocte proxime sequente, nulla facta mentione decimæ quartæ diei: quia vero, de toto illo ritu, vt comprehendit immolationem & cœnam, tanquam de vna morali actione loquitur, quæ durante Luna decimæ quartæ inchoabatur: ideo, tam loquentes de immolatione, quam de cœna, solemus dicere: fieri solitam in vespera decimæ quartæ Lunæ, maxime, cum secundum naturalem cursum vtrique illa vespera intra eundem diem continetur, & hac ratione dicitur inferius in eodẽ capite, Quartadecima die ad vesperam comedetis azyma, cum tamen esset comedendum post occasum solis, & est optimum testimonium Leuit. 23. vbi prius dicitur, Decimo die mensis huius septimi, dies expiationum erit: affligetisque animas vestras in eo: & tamẽ infra subditur, Affligetis animas vestras die nono: & ad declarandum hanc diuersitatem additur, A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbatha vestra, ac si diceretur, ab illis duabus partibus, seu vesperis duos naturales dies fuisse numeratos.

Secundo argumentor, quia in toto illo capite illa particula, ad vesperam, adiuncta alicui diei significat posteriorem illius partem: ergo & in prædicta lege consequentiæ vis est in superioribus probata, & antecedens etiam ex dictis probari potest: nam ostensum est, in illis verbis, Decimæ quartæ Luna ad vesperam comedetis azyma, necessario esse sermonem de posteriori vespera: quia est sermo de azymo simpliciter, quod nõ incipiebat ante initium decimæ quintæ Lunæ. Item ostendimus, in illis verbis, usque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam, etiã

intelligi posteriorem vesperam: quia in diebus azymorum necessario debet includi totus vigesimus primus dies: imo ad hoc significandum addita videtur illa particula, ad vesperam: nam si dictum tantum fuisset usque ad vigesimam primam diem in sensu exclusiuo, non oportuisset quicquam addere: quia ad attingendum vigesimum primum diem, necessarium erat attingere exclusiue saltem primam vesperam eius, vt per se constat: addita est ergo illa particula, usque ad vesperam, vt significetur percurrendum fuisse totum vigesimum primum diem usque ad finem eius: quod etiã ipsa particula, ad, denotare videtur, vt patet etiam ex aliis locis Leui. 23. A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbatha vestra: & Gen. 30. Rediuntque ad vesperam Iacob de agro, (id est, in fine diei) Iosu. 7. Cecidit in terram coram Arca Domini usque ad vesperam, & hæc est perpetua phrasis Scripturæ, vt vespera diei significet absolute finem diei, & fieri aliquid ad vesperam significat fieri in fine diei. Atque hinc sumo tertium argumentum: nam illa particula, ad vesperam, nõ sine causa addita est prædictæ legi in alius n. solemnitatibus, cum dies aliquis celebrari præcipitur, absolute id sit nulla determinatione facta: scilicet, quando sit mentio Phasæ, determinatur hora, scilicet, decimæ quartæ dies ad vesperam, vt patet in prædicta lege Exo. 12. & Leui. 23. Mensis primo, quartadecima die mensis, ad vesperam, Phasæ Dies est: & quintadecima die mensis huius solemnitates azymorum Dies est: & sic de cæteris diebus, qui ibi numerantur. Ratio autem huius nulla est alia, nisi quia in cæteris diebus integri dies ad talem celebrati, vel festiuitate pertinebant: aliqui quoque præcipiebatur totis illis diebus obseruandum, vt cessatio ab operibus seruilibus, vel ab itinẽtia à fermentato, vel aliquid simile: in die vero decimæ quartæ Lunæ nihil præcipiebatur, præter immolationem Phasæ, in vespera illius diei efficiendã. Vnde, vt supra dicebam, tota reliqua pars illius diei nec festiua erat, quia in ea non erant opera seruilia prohibita: neque ad dies specialium solemnitatum pertinebat, quia nulla specialis cæremonia in ea præcipiebatur, sed erat communis, sicut cæteri dies: ergo solum vesperinum tempus, & pars illius diei postrema sacra erat, & ad immolationem agni destinata.

Hoc argumentum late proponit Ribera supra 4. loco, quod dicit esse tam illustre ac validum, vt alia frustra requirantur: multaque erudite congerit in probando antecedente: in quo nullam rationem dubitandi inuenio: quia neque author præcipuus contrariæ sententiæ illud negat, neque vllus vnquam dixit (quod ego viderim) totum diem decimæ quartæ Lunæ esse festiuum: aut in eo fuisse opera seruilia prohibita: imo neque totum fuisse feriatum aut sacrum, ob aliquam cæremonium ad totum diem pertinentem: nisi fortasse qui existimant, illum fuisse primũ diem azymorum simpliciter, quorum sententiã ostendimus esse improbabilem. Itaque certum est, tantum vnam vesperam illius diei esse sacram. Quod autẽ illa vespera fuerit secunda, & non prima (quæ est argumenti consequentiã) Ribera nõ probat, cum tamen, nec per se notum sit, nec necessariam connexionem habeat cum antecedente: vnde ad illam attendendã necessario vtendũ est argumento facto, quod Ribera in tota illa disputatione omittit, & mihi videtur esse capitale in hac materia, scilicet, quod si illa vespera decimæ quartæ Lunæ, quæ erat sacra, fuisset prima illius diei, cum tota reliqua pars illius diei non esset sacra nec ferialis, licet fuisset post illam vesperam, atque adeo post esum agni Paschalis redire ad fermentationem: quia nulla cæremonialis obseruantia erat præscripta: consequens autem falsum esse iam demonstratum est. Atque hoc modo potest eadẽ consequentiã probari ex Inno. III. lib. 4. de altaris mysterio, c. 4. & Abul. in 2. par. Defensorij, ca. 8. quos ibi Ribera citat, sed aperti ex Iosepho 13. Antiquit. ca. 10. in illis verbis, Nam hoc festum (sc. azymorum) prioris (id est, sacri-

sacrificio agni) continenter succedit, duratq; dies septem & c. nullum ergo tempus commune, seu non feriatum, intercedebat inter vesperam ad sacrificium agni destinatum, & festum azymorum: erat ergo secunda, & non prima. Quarto, ad hoc ipsum confirmandum expendenda sunt illa verba Exo. 12. Nec remanebit quicquam ex eo. i. agno, vsq; mane, & c. vbi sine controuersia illud, mane, significat matutinum tempus diei artificialis proxime sequentis post noctem, in qua comedebatur agnus. Addit autē Ioseph citato loco illum fuisse diem decimum quintum, Sacrificium (inquit) q; tunc exeuntes fecisse diximus, Pascha nominatum quotannis instaurare lege iubetur, celebramusq; illud per foedalia, nihil ē victimis in sequentem diem relinquentes, quæ est quinta decima, & azymorum festiuitatis prima. Ergo nox immolationis agni immediate antecedebat lucē 15. diei. Atque ita intelligunt, mane, pro quo nihil de agno Paschali referuandum erat. Abul. supra Deu. 16. q. 1. & in eundem locum Exodi, q. 10. & 19. vbi Hug. Vict. & communiter reliqui expolitores.

Tertium argumentum directe opponitur tertio argumento contrariæ opinionis: nam de fide certum est, Christum mortuum esse in artificiali die proxime sequente post noctem, in qua cœnauit cum discipulis suis, & sacramentum Eucharistiæ instituit, vt constat ex narratione Euangelica, & ex illis verbis Canonis Missæ, Qui pridie, quam pateretur, accepit panem, & c. Sed Christus Dominus mortuus est Luna decima quinta circa vesperam: mortuus est enim iuxta veram doctrinam in die festo: ergo cœnauit agnum nocte decimum quintum diem inchoante: cœnauit autem legitimo tempore a lege prescripto, & ab omnibus Iudæis obseruato, vt dicta disput. 40. præcedenti. sectio. 3. ostendimus. Vbi sect. 4. minorem propositionem hic assumptam probauimus, scilicet Christum mortuum esse in die festo, idque auctoritate Sanctorum Patrum Græcorum, ac Latinorum confirmamus, quos hic repetere non est necesse: quibus Ribera addit Epiphani. lib. 3. contra hæreses, hæresi 70. & Chryl. Homil. 86. in Matth. Hefychium Leuit. 23. & Beda libro de ratione temporum, ca. 45. & Innocent. 4. de sacro altaris mysterio, cap. 4. affert etiam Eugubinum in duodecimum cap. Exo. referentem traditionem Hebræorum fuisse, decima quinta die mensis Nisan redumendum Israel in diebus Messia. Quomodo autem hoc ostendi possit ex Euangelio: quomodo item omnia, quæ à Iudæis facta sunt in morte Christi, rite in die festo fieri potuerint, eodem loco fuisse satis profecuti sumus, & alia Euangeliorum loca late explicuimus, & ideo in hoc argumento confirmando, & expediendo tertio argumento contrariæ sententiæ hic amplius immorari non oportet. Quod enim de concordia inter figuram & figuratum in eo argumento addebatur, nullius momenti est: quia non oportet, vt figura in omnibus circumstantiis conueniat cum figurato: satis ergo est, quod in eadem naturali die immolatio agni naturalis & typici peracta est. Eo vel maxime, quod illud sacrificium agni, non tantum fuit figura sacrificij crucientis Christi, sed etiam in crucienti Eucharistici. Vnde, cum hæc duo non fuerint in eadē diei hora oblata, non potuit per eandem figuram vtriusque sacrificij tempus exacte & quæ ad ipsam horam representari. Quod etiam in contrariæ sententiæ necessario fatendum est: nam, q; nos dicimus de die quinto decimo, comparato ad vesperam vltimam diei decimi quarti, ipsi necessario dicuntur de die decimo quarto, comparato ad præcedentem vesperam diem decimum tertium terminante. Ex his quæ hæcenus tractauimus, & confirmata sufficienter est nostræ assertionis veritas simulque expeditæ sunt prima, & tertia ratio contrariæ opinionis, quæ minoris momenti videbantur. Solum superest, vt tertiæ rationi, quæ principale fundamentum illius sententiæ continet, & non facilem difficul-

tatem habet, satisfaciamus: & nonnulla Scripturæ testimonia, quæ in ea attinguntur, exponamus. Duabus autem viis in hac re procedere possumus, primo contraria principia assumendo, totamq; rationem in nostræ sententiæ confirmationem retorquendo: Secundo ostendendo eam rationē non recte colligere: etiam si, quod assumit, concedatur. Priorem viam late persequitur Franciscus Ribera citato loco. Sicigitur argumentatur. Eodem ritu, eodemq; tempore immolabant agnum omnes Iudæi vsq; ad Christum: quo patres eorum illum immolarunt primo mensē, ac die, quo de Ægypto exierunt: sed hi in primâ institutione illius sacrificij obtulerūt illud in fine decimæ quartæ Lunæ, & nocte sequente agnum comederūt initio 15. Lunæ: ergo eodem modo postea actū est vsq; ad Christum. Minorē probo ex 12. Exodi: vbi prius dicit, Immolabit eum vniversa multitudo filiorum Israel ad vesperam: & paulo post subditur: Et comedent carnes nocte illa assasigni, quod necesse est intelligi de nocte, quæ immediate sequebatur, & cōiuncta erat cum vespera immolationis agni: tū quia nulla alia certa nox potest designari: tum etiam quia illud relatiuum, illa, demonstrat noctem iam presentem & inchoatam in illa vespera. Vnde de eadem nocte plane intelligitur, quod inferius additur: Et transibit per terram Ægypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitum in terra Ægypti. Item quod infra dicitur. Factum est autē in noctis medio, percussit Dñs omne primogenitum in terra Ægypti: & infra: Surrexitq; Pharaon nocte, & infra, Vocatisq; Pharaon Moyses, & Aaron nocte, ait. Surgite & egredimini, & c. & infra, Vrgebantq; Ægyptii populum de terra exire velociter: & infra, Et fecerunt subcinericio panes azymos: neq; n. poterant fermentari cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere finentibus moram. Quibus omnib. verbis, si recte ponderentur, per se satis verisimile fit, non potuisse Iudæorum egresionē per diem integrū differri vsq; ad sequentem noctem, præsertim cum Ægyptii eos vrgerent dicentes Exite, alias omnes moriemur. Sed apertius hoc inferius declaratur, cum dicitur, Nox ista est obseruabilis Dñi, certe non alia, nisi ea, quæ toties in eodē capite fuerat repetita, de qua subditur. Quando eduxit eos de terra Ægypti, hanc obseruare debet omnes filij Israel in generationib. suis. Atq; hoc etiā est, q; Deut. 16. dicitur. Obserua mensē nouarū frugum, & verni primū temporis, vt facias Phasē Dño Deo tuo: quoniam in isto mēse eduxit te Dñs Deus tuus de Ægypto nocte. Quo loco negat contrariæ sententiæ sermonem esse de illa nocte, in qua Hebræi cœnauerunt agnum, sed de proxime sequente: hoc autē esse falsum tribus modis ostendo. Primo, quia Moyses in hoc loco alludit sine dubio ad historiam, quam in Exodo retulerat, sed ibi tantū fecerat mentionē noctis cœnæ agni, & non proxime sequentis, neq; vnquam dixerat, Hebræos fuisse eductos in sequente nocte, sed in Paschali: ergo de eadē loquitur in hoc loco. Secundo, quia supra manifeste ostensū est, noctem illam Paschalem proxime subsequitam esse lucem 15. diei, ex verbis illis Exo. Nec remanebit quicquam ex eo vsq; mane, addito testimonio Iosephi explicantis illa de mane 15. diei: si ergo citata verba Dei. intelligenda sunt de nocte subsequente post illū diē, sequitur Hebræos non fuisse eductos de Ægypto vsq; ad 16. diem, ad quem nox subsequens pertinebat, maxime iuxta fundamentum contrariæ sententiæ, quod omnes dies Hebræorum à principio noctis computandi sunt, hoc autē repugnat illis verbis Exo. In eadē enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti, id est, prima die azymorū, seu (quod idē est) decima quinta illi mensis. Vnde apertissime dicitur Num. 33. Profecti de Ramesse mēse 1. quina decima die mensis primi, & c. non ergo potest ille locus intelligi de nocte, quæ paschalem noctē subsequuta est, sed de ipsamet nocte paschali. Tertio, quia ibi est sermo de Phasē celebrando: ergo etiam est sermo

mo de nocte, in qua comedendum erat: ergo, cum redditur ratio, quia populus nocte de Aegypto egressus est, de eadem nocte est intelligenda. Ad hoc vero responderi potest ex Aloysio supra; illud Phasē, de quo ibi loquitur Moyses, non esse agnum Paschalem, sed sacrificium aliud, quod singulis diebus azymorum offerri praecipiebatur ad vesperam in gratiarum actionem, & memoriam beneficii suscepti liberationis de Aegypto, quod sane videtur valde verisimile ex ipso textu, nam statim dicitur, Immolabisque Phasē Domino Deo tuo de omnibus & de bobus in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitat nomen eius ibi, nam agnus Paschalis non erat offerendus de bobus, & tamen illud Phasē dicitur immolandum de bobus. Item agnus Paschalis non necessario erat in templo immolandum, sed in priuatis domibus. hoc vero Phasē tantum in templo. Item agnus non coctus, sed assus comedebatur, de hoc aut dicitur: Coques & comes in loco quem elegerit Dominus. Tandem agnus praecipuus est offerri in memoriam transitus angeli percutientis, & non egressus de Aegypto, hoc vero Phasē immolari praecipitur in memoriam egressus de Aegypto. Unde multi ex hoc loco Deut. 16. colligunt, nomen Phasē, non tamen agnum, sed etiam alia sacrificia paschalia significare, & iuxta illum interpretatur: alium locum loc. c. 18. ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. Tolet. 10. 13. annotat. 3. & 5. Idemque fecuti sumus dicto priori tomo disp. 40. sect. 2. cum Aug. q. 24. in Deuter. Respondetur, negari non posse, quod in hoc loco aliquid aliud praeter Paschalem agnum significatum sit, ut argumenta probant, August. etiam teste citato loco: tamen non propterea negandum est, ibi etiam esse sermonem de agno Paschali, quod significauit Aug. dicens, boues ibi commemoratos esse propter alia sacrificia illorum dierum, significans oues esse positas propter agnum Paschalem. Et coniectura esse potest, quia, cum ibi fiat quaedam commemoratio totius solemnitatis paschalis, non est probabile, praetermissum fuisse solemne illorum dierum sacrificium, recte ergo intelligi potest in prioribus verbis (Observa menses nouarum frugum, ut facias Phasē) sermonem esse de agno Paschali: in sequ. autem verbis, Immolabisque Phasē, adiungi aliud Phasē illorum paschalium sacrificiorum, vel certe in toto capite in communis sumi, ut comprehendit vtrumque. Quod potest factis confirmari ex verbis illis: Et non remanebit de carnibus eius, quod immolatum est vespere in die primo usque mane: quod singulariter dictum est de agno. Exodi 12. de aliis autem sacrificiis hoc non legitur. Num. 28. aut Leuit. 23. & ideo addita videntur illa verba, ut non de quocumque Phasē, sed de illo, quod immolabatur vespere primi diei azymorum, intelligatur, illud autem erat agnus Paschalis. Praeterea subditur ibidem: Non poteris immolare Phasē in qualibet urbium tuarum, sed in loco quem elegerit Dominus, &c. Ex quo loco omnes colligunt, sacrificium agnus Paschalis non potuisse extra Hierusalem offerri: id enim & in Evangelio indicatur, & ex traditione & consuetudine Hebraeorum constat, & docent Ribera, & Tolet. supra & Ians. c. 129. Concordia, & omnes: nullus est autem locus in Testamento veteri, ubi hoc praecipitur, nisi in praesente: ergo illud praecipitur Deut. 16. comprehendit Paschalem agnum. Et ideo etiam videtur Scriptura illo verbo (Coques) quod generale est ex vi suae significationis, siue res solo igne assa sit, siue aqua cocta. Ac demum propter eandem causam generalis ratio redditur ex beneficio recepto liberationis ab Aegypto: quomodo dixit D. Tho. 1. 2. q. 100. art. 5. ad 2. celebrationem Phasē fuisse propter beneficium praeteritae liberationis ex Aegypto. Idem q. 102. art. 4. ad 10. & art. 5. ad 2. Quocirca licet rationes prius factae ostendant, illud Phasē alia sacrificia praeter agnum Paschalem comprehendere, non tamen probant non esse etiam ibi sermonem de agno Paschali. Et hoc satis est ad vim argumenti facti, nam priora verba sine du-

bio intelliguntur potissimum de agno Paschali, & consequenter de ipsa nocte, in qua, & primum immolatum est, & populus ex Aegypto liberatus. Quarto hoc ipsum confirmatur ex illis verbis eiusdem Exodi. 12. Nec remanebit quicquam ex eo usque mane, adiuncta obseruatione Abulen. Leu. 23. q. 6. & Deut. 16. q. 1. ideo hoc illis fuisse praecipuum, ut significaretur, eos magna festinatione manere exireturos. Quod significauit Ioseph. li. 2. antiquit. c. 5. dicens: Peracta cena reliquias carniū exusserunt tāquam exituri. Quinto addere possumus illud Num. 33. Profecti de Ramesse in mense primo, in quinta decima die, altera die a Phasē. Vbi dies significat mane illud insequens nocte Phasē, ad eum modum, quo Io. dixit c. 13. Ante diem festum Paschae. Sexto tandem ita historiam hanc intellexerunt Hieron. Ose. 3. Beda lib. de temporum ratione, c. 61. & Abulen. supra, & omnes expositores in Exodum: & significat D. Tho. 1. 2. q. 102. art. 5. ad 2.

Ex quibus autoribus & ex testimoniis adductis, colligimus, filios Israel egressos fuisse de Aegypto, noctu quidem, ut aperte dicit Scriptura, non tamen in initio noctis, sed potius prope tempus matutini, ita ut hac ratione dici etiam possint egressi matutino tempore, seu mane diei decimae quintae, ut loquuntur etiam praedicti Patres. Et ideo nihil etiam contra hoc oblat praecipuum illud: Nullus vestrum egredietur ostium domus suae usque mane, Exodi. 12. tum quia proprie dici possunt mane exiisse, quia prope diem exierunt, tum etiam, quia recte exponitur, eis fuisse praecipuum, ut non exirent, donec transfacta media nocte, prope mane, Deo ita disponente, vocarentur, & exire compellerentur. ut significat Rupert. lib. 2. de Trin. c. 18. Caiet. & alij expositores in Exod. Maiorem difficultatem habent illa verba Deut. Immolabis Phasē ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto. Sed haec per priora sunt interpretanda, nam quod prius dictum fuerat (nocte) postea comprehenditur sub solis occasu, nox enim ex occasu solis praecipitur, eo vel maxime, quod aduerbium illud (quando) non oportet, ut determinate designet eandem horam, sed eandem noctem, quae a vespertino tempore recoli & honorari incipiebat, ac si nunc diceremus venerari nos vespere resurrectionis, quando Christus resurrexit: atque ita satisfactum est ad omnia testimonia Scripturae, quae in illo fundamento adducuntur: Testimonium autem Iosephi iam est ad nos expositum in cit. loco praecedentis tomi: nam verba Graeca non habent, illucifescere, seu appetente decima quarta die, quae inchoationem diei significant, sed, adstante, aut potius cum venisset decima quarta dies, quae verba nihil veritati obstant, quia, quod fit in fine cuiuscumque diei, recte dicitur factum esse, postquam dies ille aduenit, seu existente tali die. Atque eodem modo corrigendum est, quod ex Zonara in Chronicon, idem author adducit, quod dicat filios Israel egressos esse de Aegypto, decima quinta die, oriente Luna, quae eo tempore, scilicet in plenilunio in principio noctis oritur. Non enim ita vertendum esset, se decimo quinto Lunari, sicut enim ait: *πεμπτην ημεραν ην τα σελήνη*, i. quinta decima secundum Lunam, id est, secundum Lunari dierum computationem, vel, si quis interpretetur secundum Lunam, id est, illuminante Luna, non est necesse intelligi de ortu Lunae: sed de toto tempore noctis, quo Luna lucet, praesertim in plenilunio. Ad coniecturam vero vitiam respondetur, non fuisse necessarium integrum diem, ut post esum agni, & Aegyptiorum clamorem, & vehementem commotionem ob primogenitorum interfectionem congregarentur in Ramesse, quia, admonitione & providentia Moyses, ante finem decimae quartae Lunae omnes iam erant congregati in Ramesse, ibique per sodalitia distributi: quod significauit Ioseph. lib. 2. Antiq. c. 5. dicens: Ille vero (id est, Moyses) instruitos prius ad profectiōem & per sodalitia distributos in vno loco continebat. Loquitur autem de proximis diebus ante decimam quartam

quartam Lunam. Si ergo hoc verum est, facile intelligitur, statim sine vlla mora potuisse omnes egredi eadem nocte, summo mane, ex eodem loco. Imo significat ibidem Ioseph, tunc etiam Aegyptios dona dedisse Hebraeis, Donis, inquit, Hebraeos honorabat, alij quo ceterius discederent, alij propter vicinitatis consuetudinem. Vnde etiam tunc impleri potuit, quod de vasis aureis, & argenteis Scriptura dicit, quanquam facilius videtur, quod Aug. dicit. qu. 45. in Exodum, ante decimam quartam diem petiisse Hebraeos ab Aegyptiis vasa aurea & argentea.

Aliqui tamen fortasse hoc vltimum difficile creditur videbitur, scilicet, ante decimum quartum diem congregasse Moysen omnes filios Israel in vnum oppidum Ramesses: primo, quia licet Iosephus significet id, tamen in hac re non cogimur illi credere, sicut in multis alijs, quae haec tenus adduximus, quae suo tempore feruabantur, quorum ipse poterat esse testis oculatus, haec autem erat historia, quae longe ante eius tempora praecesserat, quam non potuit, nisi ex Scriptura elicere, in Scriptura autem nulla huius rei mentio fit, imo, si attende legatur. 12. c. Exo. videtur significari oppositum in illis verbis. Nullus vestrum egrediatur ostium domus suae vsq; mane: quibus significatur vsq; ad esum agni omnes in proprijs domibus permansisse, quod in sequentibus etiam sapius significatur. Et saltem certum est, eos tunc non habitasse in tabernaculis, vel tentorijs, sed in domibus. Vnde Hier. Epi. 127. ad Fabiolam dicit, filios Israel in Socoth primum tetendisse tabernacula: non est autem verisimile, domos, quae erant in Ramesse, tantam hominum & familiarum multitudinem capere potuisse. Ad demum difficile creditur est, Pharaonem, & Aegyptios, qui egrediendi facultatem dare Hebraeis volebant, imo neq; ad laboribus & operibus eos vacare sinebant, permisisse, illos homines in locum vnum congregari, vt vel discederent, vel arma fumere tentaret, alterutrum enim facile timere poterant.

Propter has coniecturas (quas alius fortasse modis expediti possint) probabile sit ante cenam agni filios Israel non mutasse habitacula, neq; aliquod publicum signum profectiois dedisse. Vnde consequenter dicendum est (persistendo in responsione, quam profequimur) non fuisse prius vniuersum populum Israel in vnum locum congregatum, vt inde iter inchoaret, sed statim decima quinta die illucescente, summo mane, cogentibus Aegyptiis, omnes de domibus suis fuisse egressos, & iter Socoth versus arripuisse, quia ita fuerant a Moysse praemoniti, & preparati. Quod autem Num. 33. dicitur profecti de Ramesse, altero de duobus modis exponendum est, scilicet, vel ibi Ramessen non significare ciuitatem aliquam, sed regionem, quae eadem erat cum terra Iessen, vt colligi potest ex Gen. 47. vbi prius dicitur, dixisse Pharaonem Ioseph. Terra Aegypti in conspectu tuo est, in optimo loco fac eos habitare, & tribue eis terram Iessen: & tamen infra subditur, Ioseph vero patri, & fratrib. suis dedit possessionem in Aegypto in optimo terrae loco Ramesses, vt pceperat Pharaon: & postea subditur. Habitauitq; Israel in Aegypto in terra Iessen, & possedit eam: in quib. locis terra Iessen & Ramesses pro eadem regione accipi videntur, & in Exo. c. 1. additur, filios Israel edificasse vrbes tabernaculorum Pharaoni Phiton, & Ramesses: prius ergo videtur regio vocata Ramesses, & ab illa ciuitas postea edificata nomē accepisse, non est ergo necesse in dicto loco Num. accipi pro ciuitate, sed pro regione. Vel certe, et si dicamus, Ramessen solum significare ciuitatem vel oppidum, quod ante aduentum Hebraeorum parum erat in ea regione, & ab eis postea in ciuitatem aedificatum est, dici potest, Israeliticum populum fuisse profectum ex Ramesse, quia ciuitas illa: vt author est Hieron. in extremis Aegypti finib. erat, & ita omnes statim illuc confluere coeperunt, vt ex Aegypto egredierentur, quod magis in sequente responsione declarabitur.

Franc. Suarez. Tom. 3.

Vltimus ergo modus factis faciendi omnibus difficultatibus esse potest, vt simpliciter concedamus prioris sententiae; populum Israel fuisse congregatum in Ramesse, vt inde simul exiret: id enim significat Scriptura, & aperte confirmat Hieron. dicta Epist. mansionem prima, his verbis. Ad hanc urbem populus congregatus est, qui in desertum exire cupiebat. Concedo etiam hanc populi congregationem factam esse post esum agni propter coniecturas adductas. Vnde dicendum est, coeptam esse noctu prope horam matutinam, perfectam vero post aliquot horas diei, vt prima etiam sententia concedit. Nihilominus tamen dicendum est, illum diem, in quo haec congregatio facta est, non fuisse decimam quartam Lunam, sed decimam quintam: nam in initio lucis illius diei coeperunt exire de domibus suis, & tendere in Ramessen, illuc autem congregari sunt ad meridiem, vel paulo post, vbi aliquantulum requieuerunt, & primam mansionem fecerunt, vt Hieronymus numerat, & postea ad occasum solis, priusquam decima quinta dies omnino abfolueretur, egressus est populus de Ramesse, & hoc modo omnia sunt facilia, nec quicquam reperio, quod huic modo dicendi & describendi re hanc, repugnet. Vnde sit liberationem, seu egressionem populi de Aegypto computari posse, vel ab eo tempore, quo perturbati Iudaei exire coeperunt de domibus suis, compellentibus Aegyptiis: vel ab eo tempore, quo ordinate iter agere coeperunt, priori modo terminus, a quo illius egressionis decida est terra Iessen, seu Aegypti: posteriori autem modo dicitur fuisse Ramesses. Item priori modo propriissime dicuntur, nocte egressi, posteriori vero propriissime ad occasum solis: vtrumq; autem factum est decima quinta die, quia nox illa, & vespera, eiusdem diei decimae quintae fuerunt. Actandem, quando liberatio populi ab Aegypto narratur in Scriptura, vt maximum beneficium illi populo factum, propriissime dicitur noctu accidisse, quia tunc reuera fieri coepit, quando filij Israel coeperunt egredi de domibus suis, & iter inchoare, non furtim, & occulte, sed publice, & libere: ipsis etiam Aegyptiis consentientibus, imo & cogentibus, quando vero narratur historia illius itineris, & mansiones filiorum Israel, & modus, quo egressi sunt de Aegypto per turmas suas, dicitur egressi de Ramesse, & ad occasum solis: & sic etiam propriissime intelligi potest illud Num. 23. Altera die a Phafe: id est, ab immolatione agni paschalis: quia reuera ante vnum naturalem diem in fine decimae quartae Lunae ad occasum solis fuerat immolatus. Atq; hoc modo expediuntur facillime omnia testimonia, quae in fundamento contrariae sententiae adducta sunt. Relinquitur ergo, Christum Dominum Eucharistiae sacramentum instituisse hora noctis, inchoata iam decima quinta Luna: superest, vt de hora, in qua institutum est, magis in particulari dicamus.

SECTIO II.

An hoc sacramentum sit institutum, ante, vel post lotionem pedum.

VT haec res explicetur, supponendum est, Christum in illa nocte duplicem vel triplicem cenam egisse cum discipulis suis. Prima fuit cena agni, quae potest dici legalis, vetus, seu figuratiua. Secunda fuit communio huius sacramenti, quae potest dici cena mystica & noua. Tertia cena dici potest communis seu vsualis, quas statim ex Euangelij comprobabo. Prius ergo, quam praesenti quaestioni respondeam, explicare oportet ordinem temporis, qui fuit inter lotionem pedum, & duas alias cenas, legalem, & vsualem.

In qua re inuenio, quinque posse esse dicendi modos. Primus est, Christum lauisse pedes discipulorum, ante inchoatam omnem cenam, etiam legalem, & consequenter ante institutum hoc sacramentum, quia,